

SZERVEZETI KULTÚRA ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

Vízügy a változó Magyarországon

Az MTA Szociológiai Kutatóintézet (Kertek 2000 Kiadó) 1998-ban kiadott tanulmánykötete gyakorlatilag az egész magyar vízügyi irányítás történetét átfogó munka még akkor is, ha konkrét vizsgálódási területe a Dégen-korszaktól a vizsgálat lezárásának időpontjáig tart. Ez utóbbi pontos időpontja sajnos nincs feltüntetve, bár az előszó, illetve a mellékletek még 1998-as évszámot jeleznek, ezt azonban megkérdőjelezi az a tény, hogy a vízügyi törvényről – amely megelőzi ezt az időpontot – a kutatás csak jövő időben tesz említést.

A tanulmányt a hazai szervezetszociológia ismerői, jeles szakértői, oktatói jegyzik.

A szerzők idejében tudatják az olvasóval, hogy az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpontja az Országos Vízügyi Főigazgatóság megbízásából 1991 óta folytat kutatói és tanácsadói tevékenységet a vízügyi ágazatban. Jelen kutatás középpontjában a magyar vízügy átalakulásának szervezetszociológiai irányultságú elemzése állt. A tanulmánykötet főcíme (Szervezeti kultúra és kommunikáció) és alcíme (Vízügy a változó Magyarországon) akár felcserélhető is volna egymással. A vízügy nem kisebb hangsúllyal jelenik meg, mint a tanulmányozás szempontjait szolgáló keret. A nagy árvizek, belvizek elleni védekezésekre a tanulmányban megszólalók közül szinte mindenki emlékszik és hivatkozik, nem beszélve arról, hogy az ötvenes, hatvanas, hetvenes években kimunkált szervezeti kultúra ma is jelen van a vízügyi szervezetben, az akkor megfogalmazott normák és értékek máig érvényesek a vízügyi szolgálat minden egységére és szereplőjére.

Rozgonyi Tamás, a kutatócsoport vezetője az előszóban mindenkinek ajánlja a könyvet. Úgy véljük, joggal: akik érdeklődnek a magyar vízgazdálkodásért felelős, legendás múltú szervezetnek a története és küzdelmekkel tarkított, bizonytalan jelen iránt, azoknak jó szívvel ajánlható ez a kötet. A tanulmány magas színvonalú és hézagpótló, minden további kutatás számára forrásmunkaként kezelendő. Ezért is fontos rámutatni néhány olyan szempontra, amely némi korrekciót igényel.

Rozgonyi Tamás előszavában két olyan axiómaként kezelt megállapítást tesz, mely a későbbiek során szinte minden fejezetben visszatér, és számos szervezeti anomáliát azok következményeiként értékel. Ezek egyike annak leszögezése, hogy a vízügy és a környezetvédelem kettéválasztásában politikai- és érdekszempontok domináltak, és e kettéválasztást szakmai és igazgatáslogikai érvekkel alátámasztani nem lehet. Megítélésünk szerint ez a megállapítás csak részben állja meg a helyét.

Kétségtelen, hogy a környezetvédelem bölcsője a világon mindenütt valahol a vízügyek környékén ringott. Mióta azonban messze kinőtte a vízminőség-védelem kizárólagos cipőjét és tématerületei a légszennyezéstől a hulladékkezelésen át az épített környezet műemlékvédelmi feladatköréig terjednek, nehéz lenne ráhúzni a vízügy tárminisztériumi szükségzerűségét. Irányítástechnikai szempontból pedig igen eltérő feladatokkal találjuk magunkat szembe. Míg a környezetvédelem alap-

vetően szabályozási feladatokat ellátását jelenti, melynek realizálója az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés és persze a vízügy is, addig a vízgazdálkodás egy nagyrészt kizárólagos állami tulajdonban lévő korlátos természeti erőforrással való gazdálkodást jelent. Érdekes módon ez utóbbi adottság a nem mindenben a legszerencsésebben megoldott kétszintű (párhuzamos: Minisztérium, illetve OVF) irányítás fenntartásának indokoltóságára ad okot a tanulmány készítőinek.

A másik, sok valós elemet tartalmazó axióma az ún. Bős–Nagymaros szindróma, mely minden, a vízügyet ért negatív hatás egyik ősokeként szerepel. Éppen szociológiai szempontból lett volna tanulságos annak a felvetése, hogy a vízesek begubózása, a megváltozott (tulajdon)viszonyok közepette felvetődő problémák megoldásának, illetve offenzív megközelítésének elmaradása, a sérelmi politika előtérbe kerülése mennyire erősítette azt a Bős–Nagymaros okozta benyomást, hogy az egész szakma szemben áll a rendszerváltozással. Pedig volt esély ennek elkerülésére. Az egyik interjúalany megállapítása különösen figyelemre méltó: „Dégen után a vízügyet úgy titulálták, mint a Horthy-rendszer utolsó bástyáját, mert Dégen nem a származást, nem az előéletet, hanem a szakértelmet nézte, és sok jó szakembert hozott a vízügybe. Ma, 15 év múlva a Kádár-rendszer utolsó bástyájaként emlegetnek bennünket azért, mert a szakmát és nem a politikai kurzust szolgáljuk.”

A tanulmány maga négy fejezetre oszlik. A fejezetek egymástól elkülönítve is értékelhetők, hiszen csak a változó idő koordinátarendszerében következnek egymás után.

Az első fejezet lényegileg a Dégen-korszak politikai és szakmai értékelését foglalja magában. Papházi Tibor nevéhez fűződik ennek a korszaknak, a Dégen-hagyatéknek a feldolgozása. Bátor, korrekt munka, ideje volt „helyére tenni” ezt az időszakot. Adatai sokban megkönnyítik mindazoknak a munkáját, akik a magyar vízügy és infrastruktúra fejlődésének történetét kutatják. Az objektív bemutatás ellenére mégis sajtóságos az a beállítás, mely szerint a bukás lassan már elkerülhetetlen volt, mert Dégen Imre az ellene indított pártvizsgálat nélkül is „leszálló ágba” került. Ezt elsősorban a csökkenő vízügyi költségvetési forrásokkal támasztja alá a tanulmány. Érdemes megemlíteni, hogy ez az időszak az olajárrobbanás(ok) időszaka, amikor az egész népgazdaságban a recesszió jelei mutatkoztak, ha ezt akkor nem is nevezték a nevéen. Önmagában a csökkenő pénzügyi forrás még nem jelenti az ágazat leértékelődését és az irányítás gyengülését.

Ugyanakkor az elemzés két figyelemre méltó tényről nem említ: az egyik a szakembergárda kiválasztásának sajátos vetülete, a másik egy, a hetvenes évek közepén jelentkező politikai körülmény. Valós adat, hogy Dégen a kiválasztásnál nem nagy empátiával kezelte a pártbizottságok káderpolitikai jogosultságait. Tény, hogy ezzel három legyet is ütött egy csapásra. A dokumentumok ebből mindössze egyet mutatnak be, nevezetesen a jó szakemberek vízügybe áramlását és viszonylag ütőképes pozícióba kerülését. Ugyanakkor Dégen ezzel megvásárolta a „deklasztált” elemek hihetetlen intenzitású munkaerejét is, hiszen az érintettek nagyon jól tudták, soha sehol másutt a szocialista Magyarországon ilyen állásokba nem kerülhetnek.

A harmadik, nem elhanyagolható körülményként meg kell említeni, hogy ezek a produktív emberek soha nem veszélyeztették Dégen pozícióját, mert politikai értelemben megbízhatatlanok voltak. A Dégen elleni fellépés időzítését a hetvenes évek közepén a káderpolitikában csendben végrehajtott, enyhén antiszemita ízű

hullám is lehetővé tette. Ez volt az az időszak, amikor még a kerületi pártbizottságok munkatársai közül is vállalatokhoz számúzték a zsidó származásúakat, hogy minél távolabb kerüljenek a politikai döntéshozatali helyektől.

A másik fontos ok: patrónusainak elvesztése. Dégen politikai kapcsolatai a legfelső körökig, egészen a Politikai Bizottságig terjedtek. Kiváló kapcsolatait és a politikai lehetőségeket sikeresen használta ki a vízügyi szakma érdekében, ugyanakkor kivédte a direkt politikai nyomást. „Dégen a vízügyi politikát képviselte a kormányban, míg utódai a politikát képviselték a vízügyben.”

Szakmai tekintélye részben a nagy árvizek sikeres elhárítása következtében megingathatatlan volt, emellett tudatosan törekedett arra, hogy az ágazat minél önállóbb legyen és minden, a vízgazdálkodással összefüggő kérdésben az Országos Vízügyi Hivatal szava legyen a döntő.

Dégen Imre tevékenyen részt vett az új gazdasági mechanizmus előkészítésében. A hetvenes évek közepén ennek a reformgenerációnak a félreállítása folyt (Fehér Lajos, Nyers Rezső), majd Dégen következett a sorban. Nem csak úgy egyszerűen elfogyott, elkopott Dégen politikai „hinterlandja”, hanem tudatosan félreállították.

A vízügy ura túl hatalmassá nőtte ki magát az eltelt húsz év alatt, semhogy megmaradhatott volna ebben a kivételezett helyzetében. „A vízügy egy aránylag kicsi csapat, jól szervezettek, majd kiheverik” – mondták. Hát nem heverték ki. Dégen eltávolítása után a vízügyi ágazatot a stagnálás, majd a folyamatos hanyatlás időszaka, napjainkban pedig a bizonytalanság jellemzi.

„A vízügyi szolgálat politikai megítélése olyan tragikussá vált, hogy amikor három vagy négy évvel ezelőtt a Hidrológiai Vándorgyűlés szegedi összejövetelén az ünnepi beszédet Göncz Árpád köztársasági elnök mondta, és pártfogásába vette a vízügyi szolgálatot, ezt a beszédet egyetlen országos napilap sem volt hajlandó leközölni. Hát ez tragédia.”

Két adalék ehhez: Göncz Árpád fia vizes (alap)képzetségű, a Hidrológiai Társaság később keretes cikkben, azaz fizetett hirdetésben tudósított vándorgyűléséről.

A második fejezet a rendszerváltozás után kialakított Országos Vízügyi Főigazgatóság szervezetszociológiai elemzését tartalmazza. A már korábban említett kétszintű irányítás problémái mellett rendkívül tanulságos mind az 1991-es, mind a két év múlva megismételt interjúsorozat, melynek egyik eredménye, hogy az OVF szervezeti egységei közül a Közgazdasági Főosztályt minősítették a megkérdezettek a legbefolyásosabbnak, míg a középírányítás talán nemzetgazdaságilag egyik legfontosabb szakterülete, a vízgazdálkodás csak a hetedik helyre került. Bár a piaci viszonyok a közgazdasági vonatkozások előtérbe kerülését sokban megmagyarázzák, egy szakhatóság esetében a szakma leértékelődése funkcionális zavarként is felfogható.

Külön érdekessége a tanulmánynak, hogy a vízesek nosztalgikus érzülete milyen sokszor jelenik meg Kasszandra-i jóslatként: majd ha megint lesz egy nagy árvíz! „Éppen a nagy árvizek tudatosítják a vízügy társadalmi fontosságát. Nem kívánják, de szinte bizonyosra veszik, hogyha ismét egy nagy természeti katasztrófa következne be, az nagyban hozzájárulhatna a vízügy rehabilitálásához.”

Ugyanakkor aggódnak is. „Nemigen tudja senki, hogy milyen állapotban vannak a védművek, a gátak, a berendezések, inkább csak találgatják, hogy hol, melyiknél lehetnek olyan problémák, amelyek – akár az elhanyagolás, a karbantartás hiánya, akár a műszaki és erkölcsi elavultság miatt – veszélyt hordoznak. Nagy gond az,

hogy a csatornák karbantartása ma igencsak elhanyagolt. Eliszaposodnak, s ezért meghatározott időként rekonstrukció alá kellene vonni őket, s az iszapot eltávolítani belőlük. Nagyon nagy a lemaradás, majdhogynem a működőképességet kérdőjelezi meg. Ez ugyan vízügyi feladat, ugyanakkor nincs rá pénz. A tulajdonosváltás és a termelőszövetkezetek átalakulása után a kisebb csatornákkal senki sem törődik.”

Az 1999-es ár- és belvízhelyzet mintha ezeket fátumszerűen beigazolni látszanék. Aligha vitatható el, hogy egy korábbi vízügyi munkaszervezet és szervezettség, a karbantartási-fenntartási munkák tervszerű elvégzése e károkat milliárdos nagyság-rendekkel mérsékelhette volna. (Az már valóban csak zárójelben jegyezhető meg, hogy a vízügy most is elmulasztotta szakmai érdekérvényesítését!)

A harmadik fejezet alkalmat teremtett Török Gábornak, hogy bemutassa a szervezeti kultúra értelmezését, részletes elméleti alapokat teremtve annak vízügyi alkalmazhatóságát illetően. E fejezetben ismét megjelenik a vízügy és a környezetvédelem szétválasztása után tapasztalható ellenségeskedés a két terület művelői között. A legtöbben ezt nehezen magyarázhatónak vélik, mert – mint a tanulmány is megállapítja – a környezetvédelemben dolgozó szakemberek nagy része vizes alapképzettségű. Érdemes volna annak vizsgálata, hogy a környezetvédelmi tárcához átigazolt vizesek milyen beosztásokban dolgoztak eredeti szakmájukban, és mennyire motiválta magatartásukat a leértékeltség, a félreállítottság érzete. A szervezeti kultúra elemzése alapján levezetett megoldási javaslatok egy megújuló vízügyi szervezet számára sok figyelemreméltó gondolatot, lehetőséget villantanak fel.

A negyedik fejezet a tanulmány készítésekor a még csak törvényjavaslat formájában létező vízügyi szabályozással foglalkozik. Abból a szempontból jelent érdekeséget, hogy mára tetten érhető, mi valósult meg és mi maradt későbbi szabályozásra azokból a javaslatokból és észrevételekből, melyeket még a parlamenti vita előtt az érintettek megtettek.

A sokféle társadalmi hatáselemzés végkicsengése nem túl biztató: „...Az várható, hogy a hiányzó területeken a tapasztalatok megmaradnak lokálisnak és atomizálnak, ezért több helyen további konfliktusok valószínűsíthetők a törvény bevezetése utáni években is.”

Talán szerencsésebb lett volna az irodalomjegyzéket egységesen az egyes fejezetek végén vagy a kötet legvégén elhelyezni. Így könnyebben áttekinthető lenne a feldolgozott és ajánlott bibliográfia.

A Melléklet – benne Bős-Nagymaros kronológiájával –, és a Függelék jól támasztja alá, és hasznosan egészíti ki a tanulmányt. A közölt dokumentumok természetesen az informális csatornákon áramló utasításokról és döntésekről nem adhatnak tájékoztatást, bár az ördög gyakran éppen ezekben a részletekben van elrejtve. Számunkra talán örökre.